

Citation:

J.H.A. Logemann, Levensbericht F.D. Holleman, in:
Jaarboek, 1958-1959, Amsterdam, pp. 314-318

HERDENKING
VAN
FREDERIK DAVID HOLLEMAN
(11 mei 1887—22 januari 1958)

Frederik David Holleman werd op 11 mei 1887 geboren te Potchefstroom (Transvaal). Zijn gymnasiale vorming genoot hij te Kampen, zijn juridische opleiding te Leiden, waar hij ook het examen voor de Indische dienst aflegde. Einde 1912 vangt hij zijn loopbaan aan bij de Indische rechterlijke macht. In 1915 vinden wij hem als voorzitter van de landraden van Toeloeng Agoeng en Trenggalèk, waar hij voor het eerst van zich zal doen horen.

De landraad was de dagelijkse rechter voor de Indonesische bevolking, samengesteld uit een juridisch geschoolde voorzitter en inheemse bestuursambtenaren als leden. Deze landraad werd in burgerlijke zaken geacht toe te passen het door de bevolking betrachtte gewoonterecht. Maar de tragedie met deze rechtbanken was, dat de juridische voorzitter het volksrecht niet kende en meestal tijd noch moed had om het te leren kennen. Dat hij, wat te zijner kennis kwam, poogde te bevatten met de categorieën van het westers privaatrecht en dat zijn leden gelovig het spoor des meesters (in de rechten) plachten te volgen.

Maar deze president, gegrepen door het bezielend onderwijs van Van Vollenhoven, kent zijn justiciabelen niet alleen maar uit de rechtszaal. Hij gaat de boer op. In niet minder dan vijftien dorpen stelt hij uitgebreide onderzoekingen in, vooral naar het grondbrecht, maar ook naar verwantschaps-, huwelijks- en erfrecht. Hij vindt allerlei nieuws, zoals over grondtransacties, over de bindsom, over de functie van dorpsakten — zaken nooit ontdekt, omdat er nooit naar was gezocht. Zijn publicaties waren, naar later Van

Vollenhoven zal getuigen in zijn „Ontdekking van het Adatrecht”, pakkende openbaringen en de grootste verdienste ervan was, dat de waarnemer niet alleen wist door te dringen tot de feiten, maar vooral ook tot de wijze, waarop de bevolking haar rechtsbetrekkingen beleeft, tot oosterse opvatting, oosters gevoel, oosterse samenhang, schreef wederom Van Vollenhoven. Voor de poëzie van het Indische recht — voor de derde maal een woord van Van Vollenhoven — was Holleman uiterst ontvankelijk, zonder nochtans blind te zijn voor het feit, dat een rationaliseringsproces in gang was, niet te stuiten en in menig opzicht ook niet verdienend om gestuit te worden.

Bedenkt men nu ten slotte, dat het Toeloeng Agoengse werk werd ondernomen nog vóór het brillante hoofdstuk Java van het grote werk van Van Vollenhoven was verschenen, dan komt de jonge landraadpresident als zelfstandig denker en begaafd onderzoeker in het volle licht.

In december 1918 volgt overplaatsing naar Ambon, waar Holleman het werk op dezelfde voet aanpakt. Zijn verlof — na tien jaren! — in 1922 gebruikt hij om zijn bevindingen neer te leggen in een uitvoerige studie over „Het Adatgrondenrecht van Ambon en de Oeliasers”. Na terugkeer wordt hij opnieuw te Ambon geplaatst en onderneemt hij een onderzoek naar het verwantschaps-, huwelijks- en erfrecht, maar dit wordt medio 1924 ontijdig afgebroken door een benoeming aan de secretarie van de Gouverneur Generaal. Voor hij echter in 1928 ten tweeden male met europees verlof gaat, krijgt hij de opdracht om een onderzoek in te stellen naar de verwarde staat van het grondbezit in de Minahasa.

In het verslag over deze missie komt een belangrijk nieuw element naar voren; gezette — en zeer critische — aandacht wordt gegeven aan de functie van onze landraadrechtspraak in de inheemse samenleving, waardoor Holleman zich plaatst naast de in 1924 als hoogleraar in het adatrecht te Batavia opgetreden Ter Haar. Holleman pleit in 1928 voor de volledige erkenning van de rechtspraak der dorpsbesturen, slechts gecontroleerd door de landraden. Immers, de landraad werd gemeden, ondanks zijn onpartijdigheid en onkreukbaarheid, wegens zijn duurte, wegens onbegrijpelijkheid van

zijn procesrecht en wegens zijn gebrekkige kennis van het materiële recht. De dorpsrechter daarentegen was goedkoop, begrijpelijk en ter zake kundig — alleen aan de onkreukbaarheid mangelde wel eens wat.

Aan Ter Haar gelukt het in 1935 een passende plaats voor de dorpsrechtspraak in de Nederlands-Indische rechterlijke organisatie te veroveren, maar in de praktijk zou veel ervan afhangen, hoe de landraden de nieuwe bepaling zouden hanteren. De gepubliceerde landraadjurisprudentie geeft niet de indruk, dat de landraden gretig van de voorlichting door de dorpsrechter hebben gebruik gemaakt, maar bij Holleman was de daad aan het woord voorafgegaan. Al in zijn Ambonse tijd lokt hij adviezen uit van de dorpsbesturen, alvorens in grondzaken vonnis te wijzen en hij prijst dit werk der dorpen volmondig.

Waarom, vraagt men zich af, moesten in die jaren mannen als Holleman en Ter Haar praktisch alleen staan in hun strijd voor kennis van het volksrecht en voor begrip van de rechterlijke functie voor dat recht? Is het, omdat nu eenmaal in hen beiden een professor stak? Ik ontken het. Niet het verstand, maar de liefde is hier voorgegaan en ik noem hier het woord, dat niet in Hollemans mond, maar wel in zijn leven een beslissende rol heeft gespeeld.

Wanneer in mei 1929 B. J. O. Schrieke de Rechtshogeschool te Batavia verlaat wegens zijn benoeming tot Directeur van Onderwijs en Eredienst wordt Holleman, juist van verlof terug — zijn opvolger voor de volkenkunde en een jaar later ook voor de sociologie. De vijf volgende jaren aan de Rechtshogeschool zijn voor hem zeer zwaar geweest, te meer als men bedenkt, dat hij gedurende één dier jaren ook nog het onderwijs in het adatrecht moest waarnemen en in het laatste jaar als voorzitter der faculteit optrad. Maar de hoofdzaak was toch de veeleisende inwerking in zijn beide leervakken, waarbij hij ook hun psychologische en wijsgerige fundering niet uit de weg ging. Vruuchtbaar aan publicaties is deze periode niet geweest. Maar zij besluit met de vererende opdracht, in 1931, om op uitnodiging van de American Council of Learned Societies te Washington een onderzoek in te stellen naar de toestand van het adatrecht in de Philippijnen, en het omvangrijk ver-

slag, daarover uitgebracht, getuigt opnieuw van zijn werkkraft en gaven.

Belangrijk waren deze Bataviase jaren vooral, omdat naast Holleman de onderzoeker nu kwam te staan Holleman de leraar, met warme belangstelling voor en warm gewaardeerd door zijn leerlingen.

De dood van zijn eigen vereerde Goeroe, Van Vollenhoven, roept hem medio 1934 naar de Leidse leerstoel voor het adatrecht. In zijn oratie over „De commune trek in het Indonesisch rechtsleven” (1935) worstelt Holleman, evenals in zijn Bataviase rede van 1932 over „Synthetische vormen in de „primitieve” cultuur”, om dieper inzicht in wat Van Vollenhoven eenvoudig oosters denken had genoemd en hij toont zich duidelijk onder de invloed van de ontwikkelingspsychologie van Heinz Werner. Of hem dit op de duur bevrediging heeft geschonken, is mij niet bekend. Opvallend is het, dat hij ook in de vijf Leidse jaren weinig publiceert. Ik wil niet nalaten hier melding te maken van die gevoelige voordracht voor een Zendingsschooldag: „Daar en hier, net zo, alleen maar heel anders”, waar de man spreekt, die vreemde culturen theoretisch ontleeft, maar vooral ook liefderijk verstaat.

Het schijnt al vroeg Hollemans verlangen te zijn geweest om het laatste deel van zijn leven te wijden aan het zonnige land van zijn jeugd en de studie van het Bantoerecht. In 1939 krijgt en grijpt hij de kans. Hij aanvaardt een buitengewoon docentschap in naturellenadministratie en Bantoerecht aan de universiteit van Stellenbosch, wat daar een nieuwigheid was. De taak, die hem in het zo anders dan het onze georganiseerde Zuid-Afrikaanse hoger onderwijs toeviel, bleek in de praktijk vele malen zwaarder, dan de omschrijving van zijn leeropdracht zou doen denken. Maar met de volharding en de toewijding, die hem eigen was, heeft hij haar volgehouden en die opleiding gemaakt tot een voorbeeld, later door andere universiteiten nagevolgd. Niet zonder strijd en met late waardering!

Zijn Indisch verleden was vergeten noch verloochend. In 1943 wordt een beroep op Holleman gedaan om de leiding op zich te nemen van de noodopleiding in Melbourne voor bestuursambtenaren,

die het door oorlog en internering gedunde bestuurskorps zullen moeten aanvullen na de verdrijving der Japanners. Hij aarzelt niet en in de twee jaren van zijn verblijf in Australië slaagt hij erin, met de onmisbare steun van zijn echtgenote, het bij elkaar geschraapte groepje kandidaten om te scheppen in een toegewijde eenheid. Hij werd voor dit werk beloond met de Nederlandse Leeuw.

Terug in Zuid-Afrika hervat hij de taak, die hem wel de warme waardering bracht van zijn ambtgenoten en leerlingen, maar nog steeds niet de openbare erkenning van haar maatschappelijke waarde. Met de jaren keerde het tij. Helaas leed Holleman toen reeds aan de kwaal, die hem zou wegnemen. Medio 1957 opende zich het vooruitzicht om met steun van de Nationale Navorsingsraad samen met zijn zoon zijn plan tot teboekstelling van het Bantoe-recht ten uitvoer te brengen. De Universiteit van Natal gaf hem, op zijn sterfbed, een ere-fellowship „in recognition of his contribution to the science and teaching of the law-systems of under-developed societies”.

Hollemans wetenschappelijke produktie moest in dit laatste tijdvak van zijn leven wel gering in omvang blijven. Ik noem nochtans zijn studie over „Het Bantoe-grondenrecht in de Unie van Zuid-Afrika en omgeving”, in 1949 verschenen in de Mededelingen onzer Akademie en zijn bijdrage tot het symposium, belegd door het Afrika Instituut over *The Future of Customary Law in Africa*, getiteld „Recognition of Bantu Customary Law in South Africa” (1956).

De innerlijke rijkdom van de mens Holleman schemerde slechts hier en daar door deze schets van zijn levensloop heen. De gaafheid en innige warmte van zijn gezinsleven, de vreugde van de samenwerking met zijn zoon, aan wiens werk te velde hij nog een enkel maal deel kon hebben, gaven hem ondanks velerlei druk en teleurstelling de kracht tot die blijmoedigheid, waarmede hij — trouw vriend — zijn vrienden verkwikte.

Op 22 januari 1958 is hij heengegaan.

J. H. A. LOGEMANN